انتشارات موجک
انتشارات موجک
شماره ۱۰۷۲۸

اشارات و تلمیحات

در دیوان اسیر شهرستانی

تألیف:

سمیرا حمیدی

بسم الله الرحمن الرحيم
١٤١٤

اشارات و تلمیحات

در دیوان اسیر شهرستانی

تالیف:

سمیرا حمیدی

انتشارات موجک (ناشر دانشگاهی)

سرشناسه : حمیدی، سمیرا، ۱۳۶۳-
عنوان قراردادی : دیوان. برگزیده - Divan .Selection
عنوان و نام پدیدآور : اشارات و تلمیحات در دیوان اسیر شهرستانی/ تالیف سمیرا حمیدی.
مشخصات نشر : تهران: انتشارات موجک (ناشر دانشگاهی)، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری : ۱۱۰ ص.
شابک : ۳-۶۵۶-۹۹۴-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : اسیر شهرستانی، جلال‌بن مؤمن، - ۱۰۴۹ق . دیوان -- نقد و تفسیر
موضوع : تلمیح در ادبیات
موضوع : Allusions in literature
موضوع : شعر فارسی -- قرن ۱۱ق. -- تاریخ و نقد
موضوع : Persian poetry -- 17th century -- History and criticism
رده بندی کنگره : PIR ۶۲۰۱ - [PIR۳۵۵۵]
رده بندی دیویی : ۱/۴ فا ۸
شماره کتابشناسی ملی : ۹۳۹۱۶۸۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

انتشارات موجک (ناشر دانشگاهی)
واتساپ : ۰۹۳۶۳۰۳۱۲۵۸ کانال: telegram.me/mojak1
تلفن مرکز پخش : ۰۲۶۳۲۷۰۵۳۱۸ - ۰۲۶۳۲۷۰۲۶۵۹ - ۰۲۱۶۶۱۲۷۵۹۳ - ۰۲۱۶۶۴۲۹۷۳۳
ایمیل : mojakpublication@yahoo.com
سایت: www.mojak.ir اینستاگرام: mojakpublication

عنوان : اشارات و تلمیحات در دیوان اسیر شهرستانی
تالیف : سمیرا حمیدی
مشخصات ظاهری : ۱۱۰ صفحه، قطع وزیری
چاپ اول : پاییز ۱۴۰۲، تیراژ : ۵۰۰ جلد
قیمت : ۱۹۲۰۰۰۰ ریال، شابک : ۳-۶۵۶-۹۹۴-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات موجک محفوظ است. هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ و تکثیر این اثر را به هر شکل و صورت اعم از فتوکپی، چاپ کتاب و ... را ندارد. متخلفین به موجب بند ۵ ماده قانون حمایت از ناشرین تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

فهرست مطالب

عنوان **صفحه**

پیش‌گفتار ۱۳

فصل اول: کلیات ۱۵

۱-۱ مقدمه ۱۵

۱-۲ تشریح موضوع کتاب ۱۸

۱-۳ اهمیت موضوع ۲۰

۱-۴ مروری بر تحقیقات مشابه ۲۱

۱-۵ شرح احوال و آثار اسیر شهرستانی ۲۲

فصل دوم: آیات و احادیث ۲۵

۲-۱ اَلَست ۲۵

۲-۲ اُولو الأَبصَار ۲۵

۲-۳ آب و گل ۲۶

۲-۴ آتش [نمرود] ۲۶

۲-۵ آتش [موسی] ۲۷

۲-۶ بازار ۲۷

۲-۷ بدنامی ۲۸

۲-۸ تجلّی ۲۸

۲-۹ حُبّ وطن ۲۹

۲-۱۰ خواب یوسف ۲۹

۲-۱۱ دانهٔ بهشت ۳۰
۲-۱۲ دَم عیسی ۳۰
۲-۱۳ دیدهٔ یعقوب ۳۱
۲-۱۴ زندان ۳۱
۲-۱۵ سجده ۳۲
۲-۱۶ سلسبیل ۳۲
۲-۱۷ سلیمان (ع) و مور ۳۳
۲-۱۸ شقّ القمر ۳۳
۲-۱۹ صبر ایوب ۳۴
۲-۲۰ طور [سینا] ۳۴
۲-۲۱ طوفان نوح ۳۵
۲-۲۲ کاروان ۳۵
۲-۲۳ کوثر ۳۵
۲-۲۴ گِل آدم ۳۶
۲-۲۵ گنجِ روان ۳۶
۲-۲۶ لَن تَرانی ۳۷
۲-۲۷ معراج ۳۸
۲-۲۸ وادی ۳۸
۲-۲۹ نکهت پیراهن ۳۹
۲-۳۰ یَد بیضا ۴۰

فصل سوم: اصطلاحات ۴۱

۳-۱ اصطلاحات عرفانی ۴۱
۳-۱-۱ آب بقا ۴۱
۳-۱-۲ آینه/ آئینه ۴۱

۳-۱-۳ اَلَست ۴۲
۳-۱-۴ استغفار ۴۲
۳-۱-۵ استغنا ۴۲
۳-۱-۶ امتحان ۴۳
۳-۱-۷ باده ۴۳
۳-۱-۸ پیاله ۴۴
۳-۱-۹ پیر ۴۴
۳-۱-۱۰ تجرّد ۴۴
۳-۱-۱۱ تجلّی ۴۵
۳-۱-۱۲ توبه ۴۵
۳-۱-۱۳ تفرقه ۴۵
۳-۱-۱۴ تمکین ۴۶
۳-۱-۱۵ تواضع ۴۶
۳-۱-۱۶ توحید ۴۶
۳-۱-۱۷ توکّل ۴۷
۳-۱-۱۸ جام جم ۴۷
۳-۱-۱۹ جَذبه ۴۸
۳-۱-۲۰ حجاب ۴۸
۳-۱-۲۱ حُسن ۴۹
۳-۱-۲۲ حضور ۴۹
۳-۱-۲۳ حیا ۵۰
۳-۱-۲۴ حیرت ۵۰
۳-۱-۲۵ خاموشی ۵۱
۳-۱-۲۶ خرابات ۵۱
۳-۱-۲۷ خانقاه ۵۲

۳-۱-۲۸ خرقه ۵۲
۳-۱-۲۹ خلوت ۵۲
۳-۱-۳۰ دلق ۵۳
۳-۱-۳۱ دیر ۵۳
۳-۱-۳۲ رضا ۵۳
۳-۱-۳۳ زاهد ۵۴
۳-۱-۳۴ زنّار ۵۴
۳-۱-۳۵ ساقی ۵۴
۳-۱-۳۶ سماع ۵۵
۳-۱-۳۷ شراب ۵۵
۳-۱-۳۸ شوق ۵۵
۳-۱-۳۹ شیخ ۵۶
۳-۱-۴۰ صبر ۵۶
۳-۱-۴۱ صدق ۵۷
۳-۱-۴۲ صوفی ۵۷
۳-۱-۴۳ صومعه ۵۸
۳-۱-۴۴ طلب ۵۸
۳-۱-۴۵ عزلت ۵۹
۳-۱-۴۶ عشق ۵۹
۳-۱-۴۷ غیرت ۵۹
۳-۱-۴۸ فقر ۶۰
۳-۱-۴۹ فنا ۶۰
۳-۱-۵۰ فیض ۶۱
۳-۱-۵۱ قرب ۶۱
۳-۱-۵۲ قناعت ۶۱

۳-۱-۵۳ کفر ۶۲
۳-۱-۵۴ محبّت ۶۲
۳-۱-۵۵ مقام ۶۲
۳-۱-۵۶ می ۶۳
۳-۱-۵۷ میخانه ۶۳
۳-۱-۵۸ وَرَع ۶۳
۳-۱-۵۹ وَصل ۶۴
۳-۱-۶۰ وفا ۶۴
۳-۱-۶۱ هِمّت ۶۴
۳-۲ اصطلاحات نجومی ۶۵
۳-۲-۱ آفتاب ۶۵
۳-۲-۲ اَختر ۶۵
۳-۲-۳ اسطرلاب ۶۶
۳-۲-۴ اَفلاک ۶۶
۳-۲-۵ پروین ۶۶
۳-۲-۶ ثریّا ۶۷
۳-۲-۷ خورشید ۶۷
۳-۲-۸ زوال ۶۷
۳-۲-۹ کهکشان ۶۷
۳-۲-۱۰ کوکب ۶۸
۳-۲-۱۱ ماه ۶۸
۳-۲-۱۲ مهتاب/ ماهتاب ۶۹
۳-۲-۱۳ نسر طایر ۶۹
۳-۲-۱۴ هفت آسمان ۶۹
۳-۲-۱۵ هفت اقلیم ۷۰

۳-۲-۱۶ هلال ۷۰
۳-۳ اصطلاحات موسیقی ۷۰
۳-۳-۱ دَف ۷۰
۳-۳-۲ مطرب ۷۱
۳-۳-۳ نی ۷۱

فصل چهارم: اعلام اشخاص ۷۳
۴-۱ اعلام اشخاص اساطیری ۷۳
۴-۱-۱ جمشید ۷۳
۴-۱-۲ جام جم ۷۴
۴-۱-۳ دارا ۷۴
۴-۱-۴ رستم ۷۵
۴-۲ اعلام اشخاص حامی و سامی ۷۵
۴-۲-۱ آدم (ع) ۷۵
۴-۲-۲ ایوب (ع) ۷۶
۴-۲-۳ خضر (ع) ۷۶
۴-۲-۴ زلیخا ۷۷
۴-۲-۵ سامری ۷۸
۴-۲-۶ سلیمان (ع) ۷۸
۴-۲-۷ عیسی (ع) ۷۹
۴-۲-۸ مسیحا ۸۰
۴-۲-۹ قارون ۸۰
۴-۲-۱۰ کلیم ۸۰
۴-۲-۱۱ موسی (ع) ۸۰
۴-۲-۱۲ عزیز [مصر] ۸۱

۴-۲-۱۳ نوح (ع) ۸۱
۴-۲-۱۴ یعقوب (ع) ۸۲
۴-۲-۱۵ یوسف (ع) ۸۲
۴-۳ اعلام اشخاص تاریخی ۸۳
۴-۳-۱ اسکندر ۸۳
۴-۳-۲ افلاطون ۸۴
۴-۳-۳ ایاز ۸۴
۴-۳-۴ حاتم طایی ۸۴
۴-۳-۵ خسرو (پرویز) ۸۵
۴-۳-۶ شکر ۸۵
۴-۳-۷ شیرین ۸۶
۴-۳-۸ علی (ع) ۸۶
۴-۳-۹ ساقی کوثر ۸۷
۴-۳-۱۰ فرهاد ۸۷
۴-۳-۱۱ کوهکن ۸۷
۴-۳-۱۲ لیلی ۸۸
۴-۳-۱۳ محمود ۸۸
۴-۳-۱۴ منصور ۸۹
۴-۳-۱۵ مجنون ۸۹
۴-۳-۱۶ یزید ۹۰

فصل پنجم: اعلام مکان‌ها و متفرقه ۹۱

۵-۱ اعلام مکان‌ها ۹۱
۵-۱-۱ بیستون ۹۱
۵-۱-۲ بطحا ۹۱

۵-۱-۳ چین ۹۲
۵-۱-۴ روم ۹۲
۵-۱-۵ شیراز ۹۲
۵-۱-۶ صفاهان ۹۳
۵-۱-۷ طور ۹۳
۵-۱-۸ کربلا ۹۴
۵-۱-۹ کشمیر ۹۴
۵-۱-۱۰ کعبه ۹۴
۵-۱-۱۱ کنعان ۹۵
۵-۱-۱۲ مصر ۹۵
۵-۱-۱۳ هند ۹۶
۵-۲ اعلام متفرقه ۹۶
۵-۲-۱ اِرَم ۹۶
۵-۲-۲ رَخش ۹۷
۵-۲-۳ سمندر ۹۷
۵-۲-۴ سیمرغ ۹۸
۵-۲-۵ شبدیز ۹۸
۵-۲-۶ طوبی ۹۸
۵-۲-۷ عَنقا ۹۹
۵-۲-۸ گُلگون ۹۹
۵-۲-۹ نیل ۹۹
۵-۲-۱۰ هُما ۱۰۰

فصل ششم: نتیجه‌گیری ۱۰۱

منابع و مآخذ ۱۰۵

پیش‌گفتار

علمای بلاغی معاصر و صاحب نظران علوم ادبی در سال‌های اخیر به دو صورت مختلف به آرایهٔ تلمیح توجه نموده‌اند، چنانکه برخی از این علما به تعاریف گذشتگان و امثله و محدودهٔ اشارات تلمیح تاکید کرده‌اند و اعتقادی به افزایش موارد جدید در محدودهٔ تعریف تلمیح نداشته‌اند در صورتی که بعضی از صاحب نظران متأخر معنای تلمیح را گسترش داده‌اند و دایرهٔ شمول آن را چنان وسیع کرده‌اند که اگر شاعری به فرهنگ عامه عقاید، آداب و رسوم، علوم قدیم و حتّی تجربیات شخصی و خصوصی خویش هم اشاره کرده باشد از آن به عنوان تلمیح نام می‌برند. به همین دلیل امروزه فرهنگ‌های متعددی با موضوع تلمیح نوشته شده است که در آنها به عنوان مراجع تلمیح به آداب و رسوم و معتقدات قومی و داستان‌ها و حکایات و اسطوره‌ها و حتّی ابزار و آلات موسیقی که امروزه متداول نیست اشاره شده و در مورد آنها توضیح و تفسیر داده شده است.

صاحب نظران و علمای بلاغی متأخر را با توجه به نظریات‌شان در مورد آرایهٔ تلمیح می‌توان به دو دسته تقسیم می‌کنیم: گروه اول آن دسته از نظریه پردازانی هستند که تلمیح را از دیدگاه متقدمین و قدما مورد مطالعه و بررسی قرار داده‌اند و گروه دوم یعنی آنان که دایرهٔ شمول تلمیح را فراتر از آنچه قدما گفته و نوشته‌اند قبول دارند.

میرزا جلال اصفهانی متخلّص به «اسیر» فرزند میرزا مؤمن شهرستانی، شاعر ادیب، از مشاهیر سخن‌وران عصر صفویه است. اسیر در سیر تکاملی سبک شعری سدهٔ یازدهم اثر آشکار دارد. او بنیاد معانی خود را بر چنان تخیل و خیال پردازی‌های وهم‌انگیزی نهاده است که هیچ مضمون و نکته‌ای در سخنش خالی از آن نیست. از ویژگی‌های بارز قصاید اسیر، جلوه‌گری ارادت وی به حضرت محمد و ائمه است. از میان غالب‌های شعری که وی در آن‌ها طبع‌آزمایی کرده، تسلط وی در غزل‌سرایی نمایان است.

این کتاب بر اساس دیوان اسیر شهرستانی به تصحیح غلامحسین شریفی ولدانی در شش فصل تنظیم شده است: فصل اول کلیات است. فصل دوّم حاوی تلمیحات قرآنی و احادیث و روایاتی می‌باشد که اسیر شهرستانی در نظم ابیات خود به آنها اشاره نموده است. در فصل سوم اصطلاحات موجود در اشعار اسیر مورد بررسی قرار گرفته است. فصول چهارم و پنجم نیز شامل اعلام اشخاص، مکان‌ها و متفرقه می‌باشد که نگارنده به معرفی و توضیح آنها با ذکر شواهد و مصادیق شعری پرداخته است. در فصل ششم نیز یافته‌های کتاب مورد جمع‌بندی و نتیجه‌گیری قرار گرفته است.

در پایان، بر خود لازم می‌دانم که از همه عزیزان و بزرگوارانی که در مراحل گوناگون آماده سازی این کتاب من را یاری نموده‌اند، صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم.

سمیرا حمیدی

پاییز ۱۴۰۲

علمای بلاغی معاصر و صاحب نظران علوم ادبی در سال‌های اخیر به دو صورت مختلف به آرایهٔ تلمیح توجه نموده‌اند، چنانکه برخی از این علما به تعاریف گذشتگان و امثله و محدودهٔ اشارات تلمیح تاکید کرده‌اند و اعتقادی به افزایش موارد جدید در محدودهٔ تعریف تلمیح نداشته‌اند در صورتی که بعضی از صاحب نظران متأخر معنای تلمیح را گسترش داده‌اند و دایرهٔ شمول آن را چنان وسیع کرده‌اند که اگر شاعری به فرهنگ عامه عقاید، آداب و رسوم، علوم قدیم و حتّی تجربیات شخصی و خصوصی خویش هم اشاره کرده باشد از آن به عنوان تلمیح نام می‌برند. به همین دلیل امروزه فرهنگ‌های متعددی با موضوع تلمیح نوشته شده است که در آنها به عنوان مراجع تلمیح به آداب و رسوم و معتقدات قومی و داستان‌ها و حکایات و اسطوره‌ها و حتّی ابزار و آلات موسیقی که امروزه متداول نیست اشاره شده و در مورد آنها توضیح و تفسیر داده شده است.

صاحب نظران و علمای بلاغی متأخر را با توجه به نظریات‌شان در مورد آرایهٔ تلمیح می توان به دو دسته تقسیم می‌کنیم: گروه اول آن دسته از نظریه پردازانی هستند که تلمیح را از دیدگاه متقدمین و قدما مورد مطالعه و بررسی قرار داده‌اند و گروه دوم یعنی آنان که دایرهٔ شمول تلمیح را فراتر از آنچه قدما گفته و نوشته‌اند قبول دارند.

میرزا جلال اصفهانی متخلّص به «اسیر» فرزند میرزا مؤمن شهرستانی، شاعر ادیب، از مشاهیر سخن‌وران عصر صفویه است. اسیر در سیر تکاملی سبک شعری سدهٔ یازدهم اثر آشکار دارد. او بنیاد معانی خود را بر چنان تخیل و خیال پردازی‌های وهم‌انگیزی نهاده است که هیچ مضمون و نکته‌ای در سخنش خالی از آن نیست. از ویژگی‌های بارز قصاید اسیر، جلوه‌گری ارادت وی به حضرت محمد و ائمه است. از میان غالب‌های شعری که وی در آن‌ها طبع‌آزمایی کرده، تسلط وی در غزل‌سرایی نمایان است.

ISBN : 978-600-994-656-3

انتشارات موجک